

УДК 373.3/.5.07:373.5.

М. М. Єщенко, доктор філософії, професор кафедри розвитку освітніх галузей Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Yeschenko Maryna, Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Educational Development, M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education

E-mail: yeshchenko@pano.pl.ua

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2771-8114>

НАПРЯМИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ

Висвітлено напрями демократичного розвитку закладу освіти в контексті реформування. Проаналізовано зміни в чинному законодавстві, які стосуються процесів демократизації, зокрема повноваження та функції учасників освітнього процесу. Зазначається, що процеси демократизації передбачають децентралізацію управління освітою, автономію закладів освіти, державно-громадську систему управління освітою, суб'єкт-суб'єктну взаємодію, дебіюрократизацію тощо. Названо напрями демократичного розвитку закладу освіти, зокрема: врядування, середовище, стиль педагогічної діяльності, дієвість органів громадського самоврядування, процеси партисипації, діяльність піклувальної ради, партнерство та співробітництво. Наголошується на важливості громадянських компетентностей не лише здобувачів освіти, які формуються в освітньому процесі та позакласній роботі, а й педагогічних та керівних кадрів упродовж життя. Представлені в статті напрями орієнтовані на ключові принципи Хартії з освіти для демократичного громадянства та прав людини, ухвалені Радою Європи 2010 року. Звернено увагу на практичні аспекти демократичного розвитку закладів освіти, зокрема надано посилання на міжнародну освітню платформу «Живемо в демократії».

Ключові слова: демократизація освіти, демократичний розвиток, заклад освіти, реформування, громадянські компетентності.

DIRECTIONS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS' DEMOCRATIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF REFORM

The article highlights the directions of democratic development of an educational institution in the context of reform. The author analyses changes in the current legislation relating to democratisation processes, in particular, the powers and functions of participants in the educational process. It is noted that democratisation processes involve decentralisation of education management, autonomy of educational institutions, public-private system of education management, subject-subject interaction, de-bureaucratisation, etc. Important areas of democratic development of an educational institution are listed, in particular: governance, environment, style of teaching, effectiveness of public self-government bodies, participatory processes, activities of the board of trustees, partnership and cooperation. The article emphasises the importance of civic competences not only for students, which are formed in the educational process and extracurricular activities, but also for teaching and management staff, who should develop them throughout their lives. The directions presented in the article are based on the key principles of the Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights, adopted by the Council of Europe in 2010. Attention is also drawn to the practical aspects of the democratic development of educational institutions, in particular, a link to the international educational platform 'Living in Democracy' is provided.

Keywords: democratization of education, democratic development, educational institution, reforms, civic competences.

*Для забезпечення демократії
люди повинні мати гостре почуття незалежності,
почуття власної гідності та їхнє поєднання.*

Махатма Ганді

Постановка проблеми. Реформування системи освіти, зокрема в умовах децентралізації, передбачає демократизацію закладів освіти. Нова українська школа – це школа, де прислухаються до думок учнів, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну позицію та бути відповідальними громадянами. Сучасний заклад освіти має важливе значення в контексті розбу-

дови вільного, демократичного, громадянського суспільства. Відтак демократичні цінності мають бути інтегровані у кожен аспект шкільного життя. Відповідно до Закону України «Про освіту» держава має створити умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства,

усвідомленням цінностей громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина. Реалізація цього завдання покладається значною мірою на заклади загальної середньої освіти. Однак на сучасному етапі не кожна школа орієнтується на демократичні цінності, залучає учасників освітнього процесу до прийняття усіх важливих рішень у закладі, інтегрує освіту для демократичного громадянства та освіти з прав людини в освітній процес та позакласну роботу.

Аналіз актуальних досліджень. Рада Європи розвиває концепцію освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (далі – ОДГ/ОПЛ) ще з 1997 року. Основні принципи та підходи ОДГ/ОПЛ представлені у Хартії з освіти для демократичного громадянства та прав людини, ухваленій Радою Європи 2010 року. Однією з основних цілей ОДГ/ОПЛ є не лише формування у здобувачів освіти знань, розуміння і навичок, а і сприяння їхній готовності брати участь у житті школи, громади, суспільства, захищати й підтримувати права людини, демократію та верховенство права.

Практичні аспекти демократичного розвитку закладів освіти досить широко представлені на Міжнародній освітній платформі «Живемо в демократії», розробленій фахівцями Цюрихського педагогічного університету. На цій платформі розміщено матеріали для керівників закладів освіти, педагогічних працівників та батьківської громадськості. Посилання на ресурс: <https://www.living-democracy.com/uk/>.

Мета статті – визначити пріоритетні напрями демократичного розвитку закладу загальної середньої освіти в умовах реформування.

Викладення основного матеріалу. Демократизація освіти – це принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію в управлінні освітою, автономію закладів освіти, перехід до *державно-громадської системи* управління освітою, *суб'єкт-суб'єктну* взаємодію учасників освітнього процесу. Не менш важливим напрямом демократизації освіти, на нашу думку, є *дебюрократизація*. Наші школи не будуть повноцінно демократичними, де вчителі замість виконання основних трудових функцій (передбачених професійними стандартами) змушені займатися бюрократичними процесами. У демократичному закладі кількість годин, яка витрачається педагогічними працівниками на заповнення звітності, має бути суттєво зменшена, а практика подання тієї самої інформації, але у іншій формі, для звітності різним органам, відсутня.

Невтручання в академічну свободу вчителя та його професійний розвиток (вибір суб'єктів, форм, видів, напрямів підвищення кваліфікації тощо) свідчить про реальну автономію закладу освіти.

Важливим напрямом демократичного розвитку школи є *демократичне врядування*, яке базується не лише на класичних, інструментальних, а ще й ціннісних аспектах, зокрема таких цінностях, як права людини, розширення можливостей і залучення учнів, учителів й інших учасників освітнього процесу до ухвалення всіх важливих рішень у школі.

Шкільне *середовище* у закладі освіти має бути демократичним, зокрема це відповідна система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться не лише в предметно-просторовому оточенні, а й соціальному. Комунікація між учасниками освітнього процесу має відображати принципи демократії й поваги до прав людини. Конфліктні ситуації в демократичному закладі вирішуються мирним шляхом, наприклад, за допомогою медіації, яку здійснює сертифікований медіатор. Вирішення суперечливих питань не уникають, а навпаки, інтегрують в освітній процес із метою опанування учнями навичок ефективної, ненасильницької комунікації. Учні вчаться дискутувати, дебатовати, аргументувати власну позицію та розуміти, що кожна людина має право на власну думку.

Не менш важливим у демократичному закладі освіти є *якісна інклюзія*. Поняття інклюзії досить широке та багатокомпонентне й потребує створення відповідного середовища, зокрема безбар'єрного, готовності й участі усіх учасників освітнього процесу, а головне – якісного менеджменту.

Наступним важливим напрямом є формування та розвиток *громадянських компетентностей* здобувачів, зокрема інтеграція освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини і в навчальні програми, і в позакласну роботу. Одними із ключових компетентностей НУШ є громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність у житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних із різними проявами дискримінації, цінуванням культурного розмаїття різних народів та ідентифікації себе як громадянина України, дбайливого ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя.

Актуальними ці компетентності є і для педагогічних працівників. Адже сучасний учитель повинен мати сформовані громадянські компетентності та розвивати їх упродовж життя, спиратися на цінності демократії у повсякденному житті та

застосовувати їх у педагогічній практиці. У демократичній школі стиль педагогічної діяльності учителів має бути *демократичним*, що передбачає залучення здобувачів освіти до процесів прийняття рішень, заохочує самостійність суджень, враховує їхні думки тощо. Такий педагог визнає права кожного учня, бачить його в ширшому контексті, бере до уваги специфіку взаємовідносин статей, сприяє якості результатів навчання, забезпечує освіту, засновану на реальному життєвому досвіді. Відтак учителю дуже важливо переосмислити свою роль у контексті демократії, що можна зробити шляхом самооцінювання, взаємооцінювання.

Вагома роль у контексті демократичних процесів належить *органам громадського самоврядування*, зокрема мова про органи самоврядування працівників закладу освіти, здобувачів, батьківської громадськості та інших учасників освітнього процесу. Особливо звертаємо увагу на *дієвість органів учнівського самоврядування*, які в межах чинного законодавства мають низку повноважень. Відповідно до ч. 6 ст. 28 Закону України «Про повну загальну середню освіту» органи учнівського самоврядування мають право:

1. Брати участь в обговоренні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування.

2. Проводити за погодженням із керівником закладу освіти організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи та/або ініціювати їхнє проведення перед керівництвом закладу освіти.

3. Брати участь у заходах (процесах) із забезпечення якості освіти відповідно до процедур внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

4. Захищати права та інтереси учнів, які здобувають освіту у цьому закладі освіти.

5. Вносити пропозиції та/або брати участь у розробленні та/або обговоренні плану роботи закладу освіти, змісту освітніх і навчальних програм.

6. Через своїх представників брати участь у засіданнях педагогічної ради з усіх питань, що стосуються організації та реалізації освітнього процесу.

Тому варто переглянути зміст діяльності органів учнівського самоврядування і спрямувати їхню роботу на виконання таких функцій:

- законотворча (розроблення, прийняття та реалізація шкільних, локальних актів);

- забезпечення закладу освіти основними організаційно-правовими параметрами освітнього процесу (режим роботи школи, заходи заохочення, покарання та відповідальність учасників шкільного життя тощо);

- координувальна;
- співуправлінська;
- єднальна;
- представницька;
- експертно-оцінна та ін.

Грунтовну роль органи учнівського самоврядування мають у процесах партисипації. Партисипаторні (громадські) бюджети, зокрема шкільні, є яскравим прикладом реалізації названих вище функцій, адже натепер учні мають змогу, розробляючи проекти, залучати кошти донорів, місцевих чи обласних бюджетів для покращення матеріально-технічної бази школи, організації дозвілля, проведення різноманітних заходів тощо.

Державно-громадське управління у сфері освіти є важливою складовою демократизації. Позитивним прикладом взаємодії та ефективної синергії органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, бізнесу тощо є *підкувальні ради*.

Відповідно до ст. 41 Закону України «Про повну загальну середню освіту» підкувальна рада закладу (закладів) загальної середньої освіти:

- аналізує та оцінює діяльність закладу загальної середньої освіти і його керівника; розробляє пропозиції до стратегії та перспективного плану розвитку закладу загальної середньої освіти та аналізує стан їхнього виконання;

- сприяє залученню додаткових джерел фінансування, що не заборонені законом;

- проводить моніторинг виконання кошторису закладу освіти і вносить відповідні рекомендації та пропозиції, що є обов'язковими для розгляду керівником закладу загальної середньої освіти;

- має право звернутися до центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти щодо проведення позапланового інституційного аудиту закладу освіти;

- може вносити засновнику закладу освіти подання про заохочення керівника закладу освіти або притягнення його до дисциплінарної відповідальності з підстав, визначених законом.

Тому важливим напрямом демократичного розвитку шкіл є *ефективне партнерство* не лише учнів, батьків та вчителів, а ще й *мережева та соціальна співпраця*. Адже на сучасному етапі ми розглядаємо заклад освіти як освітньо-культурний центр громади, майданчик для обговорення та вирішення суспільних питань, платформу для ефективної комунікації та взаємодії усіх жителів громади. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини розглядає школу як мікросуспільство, де здобувачі освіти вчать брати участь у житті суспільства та політиці через практичний досвід, користуються своїми правами і виконують власні обов'язки.

Висновки. В умовах реформування важливим для кожного учасника освітнього процесу є розуміння демократії та прав людини. Освітній процес має ґрунтуватися на принципах демократії, що простежується в стосунках з учнями, переосмисленні питань дисципліни і порядку, створенні демократичної атмосфери в класі, визначенні цілей і відборі навчального матеріалу (відповідні форми, методи, адже «навчено не = вивчено» і «вивчено не = застосовано в реальному житті»), оцінюванні досягнень учнів, учителів (самооцінювання, взаємооцінювання).

Натепер кожен учасник освітнього процесу має чітко розуміти свою роль у закладі, бути активним і відповідальним, дотримуватися правил, прийнятих у класі, закладі тощо, прав та обов'язків. Демократія потребує турботи, тому в сучасному закладі освіти мають турбуватися про демократію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єщенко М. М. Вітчизняні та європейські практики розвитку громадянських компетентностей керівників закладів освіти. Збірник наукових праць «Вісник післядипломної освіти». 2020. № 12(41). С. 77–90. DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-77-90](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-77-90).

2. Єщенко М. М. Розвиток громадянських компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти у системі післядипломної педагогічної освіти регіону [Текст]: монографія / М. М. Єщенко. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 232 с. : табл., схеми.

3. Про освіту. Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

4. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX; № 31, ст. 226. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

5. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 710-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.

6. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.

7. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. К. : Основа. 2017. 44 с.

8. Yeshchenko M. State of formation civil competences heads institutions of general secondary education. Multidisciplinnrni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. No 11(18). 2022. Str. 133–145. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11\(18\)](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11(18)).

REFERENCES

1. Yeshchenko M.M. Vitchyzniani ta yevropeiski praktyky rozvytku hromadianskykh kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity. Zbirnyk naukovykh prats «Visnyk pislidyplomnoi osvity». 2020. № 12(41). S. 77-90. DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-77-90](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-77-90).

2. Yeshchenko M. M. Rozvytok hromadianskykh kompetentnosti kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity i systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity rehionu [Tekst]: monohrafiia / M.M. Yeshchenko. Poltava: TOV «ASMI», 2023. 232 s. : tabl., skhemy.

3. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 05 vepecnia 2017 roku № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

4. Pro povnu zahalnu cepedniu osvitu. Zakon Ukrainy vid 16 cichnia 2020 roku № 463-IKh; № 31, ct. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

5. Pro ckhvalennia Kontseptsii pozvytku hpomadnianckoi osvity v Ukraini. Pozpopiadzhennia Kabinetu Minictpiv Ukrainy vid 3 zhovtnia 2018 roku № 710-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.

6. Pro ckhvalennia Kontseptsii pealizatsii depzhavnoi polityky u cfepi pefopmuvannia zahalnoi cepednoi osvity «Nova ukpainska shkola» na 204 pepiod do 2029 roku. Pozpopiadzhennia Kabinetu Minictpiv Ukrainy vid 14 hpudnia 2016 roku № 988-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.

7. Khartiia Rady Yevropy z osvity dla demokratychnoho hromadianstva ta osvity z prav liudyny. K. : Osнова. 2017. 44 s.

8. Yeshchenko M. State of formation civil competences heads institutions of general secondary education. Multidisciplinnrni mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. No 11(18). 2022. Str. 133–145. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11\(18\)](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-11(18)).

Цитувати: Єщенко М.М. Напрями демократичного розвитку закладу освіти в контексті реформування. *Постметодика*. 2024. № 2. С. 65–68.

Yeshchenko M.M. (2024). Napriamy demokratychnoho rozvytku zakladu osvity v konteksti reformuvannia. [Directions of educational institutions' democratic development in the context of reform]. *Postmetodyka*. 2 (143). 65-68. [in Ukrainian]. URL : <https://ed.pano.pl.ua/handle/022518134/1871>